

Elisabeth Schwarz:

**„Mlčení znamená souhlas“
(s. 209-215)**

Jak jsem prostřednictvím Zwentendorfu dospěla k politickému myšlení

Když mi zavolala Sigrid Schönfelder a zeptala se, zda bych chtěla napsat příspěvek k její knize fotografií, slíbila jsem to, sice bez velkého nadšení – protože všechno už je tak vzdálené – ale přeci, protože toto téma je bohužel opět aktuální.

Bylo mi hned jasné, že v této krátké době nebudu moci poskytnout objektivní popis tehdejších událostí.

K tomu by byly nutné podrobnější rešerše, i když byl člověk přímý účastník.

Mohu tedy vylíčit pouze selektivně a subjektivně, jak to tehdy probíhalo a co se dělo.

Proč jsem se stala odpůrkyní jaderných elektráren

Na konci léta roku 1976 mě vyzval můj bratr, který byl tehdy státním zástupcem v Linci, abych podepsala výzvu proti stavbě jaderné elektrárny v St. Pantaleonu. Protože jsem neměla páru, proč bych měla být proti, zahrnul mě informačním materiálem.

Už ho existovalo velké množství, například vyšla v srpnu brožura „Jak je to s jadernými elektrárnami doopravdy“. Po prostudování podkladů se mě zmocnil velký úlek. Do té doby jsem nebrala na vědomí, že v blízkosti Vídně, v Zwentendorfu, by měla být brzy uvedena do provozu jaderná elektrárna.

Elisabeth Schwarz:

„Schweigen heißt Zustimmung“ (S. 209-215)

Wie ich durch Zwentendorf zum politischen Denken kam

Als mich Sigrid Schönfelder anrief und fragte, ob ich einen Beitrag zu ihrem Fotobuch schreiben möchte, sagte ich zu, zwar ohne große Begeisterung – da alles so weit zurück liegt – aber doch, weil das Thema leider wieder aktuell wird.

Schnell bemerkte ich, dass es mir in dieser kurzen Zeit unmöglich sein wird, eine objektive Darstellung der damaligen Ereignisse abzuliefern.

Dazu bedürfte es gründlicher Recherchen, auch wenn man dabei war.

Ich kann also nur eine selektive und subjektive Schilderung einzelner Verläufe und Begebenheiten aufzeichnen.

Warum ich zur AKW-Gegnerin wurde

Zu Ende des Sommers 1976 forderte mich mein Bruder, der damals Staatsanwalt in Linz war, auf, gegen den Bau eines Atomkraftwerkes in St. Pantaleon zu unterschreiben. Weil ich keine Ahnung hatte, warum ich dagegen sein sollte, deckte er mich mit Informationsmaterial ein.

Es gab schon jede Menge davon, zum Beispiel war die Broschüre „Wie ist das mit den Atomkraftwerken wirklich?“ im August erschienen. Nach dem Studium der Unterlagen war mein Schrecken groß. Bis dahin hatte ich nicht zur Kenntnis genommen, dass nahe von Wien, in Zwentendorf, ein AKW bald den

Bylo mi jasné, že využití jaderné energie, která nám měla přinést provždy nevyčerpatelný zdroj energie, má svou cenu a své záludnosti a že to se zodpovědností politiků není slavné.

Bezpodmínečně jsem také chtěla něco proti tomu dělat – měla jsem děti ve věku pěti a osmi let.

Můj bratr mi radil, abych se obrátila na dr. Petera Weisha. Když jsem zase byla ve Vídni, zavolala jsem mu a sdělila svou prosbu. Poradil mi, abych šla do Burggasse č. 12, že se tam v bytovém společenství schází pravidelně pracovní skupina.

„Většina aktivistů tam jsou komunističtí studenti, proto by bylo velmi dobré, kdyby k tomu přišlo také pár normálních lidí.“

Za to „normální“ jsem zřejmě měla co děkovat svému bratrovi.

Putovala jsem tedy se smíšenými pocity do ulice Burggasse. Přijal mě laskavý mladý muž - byl to Günther Pfaffenwimmer – a mé počáteční rozpaky byly překonány.

Skupina byla poměrně velká, patrně několik nových. Účastníci byli vyzváni, aby se představili. Poté co padlo několik jmen, přišla řada na rázného mládence: „Mé jméno je N.N. Jsem německý nacionalista. Nikdo nereagoval. Seděla jsem tedy mezi nácky!

K mému ulehčení zachránila později situaci při uvádění některých jmen Lydia Brandstätter. „Já nejsem německá nacionalistka“ řekla velmi rozhodně.

N. N. byl jediným náckem ve skupině a bytové společenství také nebylo komunistické. Tato adresa se stala našim důležitým opěrným bodem, později se k tomu přidala tiskárna Neuf v ulici Bennogasse, skoro jako pracoviště.

Betrieb aufnehmen sollte. Es wurde mir klar, dass die Nutzung der Atomenergie, die uns immerdar unerschöpfliche Energie bringen sollte, ihren Preis und ihre Tücken hat und dass es mit der Verantwortung der Politiker nicht weit her ist. Ich wollte unbedingt auch etwas dagegen tun – meine Kinder waren fünf und acht Jahre alt.

Mein Bruder riet mir, mich an Dr. Peter Weish zu wenden. Wieder in Wien rief ich ihn an und brachte mein Anliegen vor. Darauf meinte er, ich sollte doch in die Burggasse 12 gehen, dort treffe sich in einer Wohngemeinschaft regelmäßig ein Arbeitskreis.

„Die meisten Aktivisten dort sind kommunistische Studenten, da wäre es ganz gut, wenn auch ein paar normale Menschen dazu kommen.“ Das „normal“ verdankte ich wohl meinem Bruder.

Ich pilgerte also mit gemischten Gefühlen in die Burggasse. Ein liebenswürdiger junger Mann empfing mich – es war Günther Pfaffenwimmer – und meine erste Scheu war überwunden. Die Runde war relativ groß, offensichtlich mehrere Neue. Die Teilnehmer wurden aufgefordert sich vorzustellen. Nach einigen Namensnennungen kam die Reihe an einen forschen Jüngling: „Mein Name ist N.N. Ich bin deutschnational“. Niemand reagierte. Da saß ich nun, unter Nazis!

Zu meiner Erleichterung rettete einige Namensnennungen später Lydia Brandstätter die Situation. „Ich bin nicht deutschnational“, sagte sie sehr entschieden. N.N. war der einzige Nazi in der Runde und die Wohngemeinschaft war auch keine kommunistische. Die WG in der Burggasse wurde zu einem unserer wichtigsten Stützpunkte, später kam dann noch die Druckerei Neuf in der Bennogasse dazu, fast wie ein Arbeitsplatz.

Okolnosti tohoto večera v Burggasse byly typické pro sestavení hnutí proti jaderným elektrárnám.

Mnoho, mnoho lidí ze zneprátelených politických táborů rozdílného sociálního původu, rozličného stáří a z četných regionů se podíleli z nejrůznějších důvodů na tomto boji proti využití jaderné energie.

Jedinečný úspěch hnutí spočíval v tom, že vlastně měli všichni společný cíl: vyhrát lidové hlasování.

Než se ale tato pospolitost uvedla v život, znamenalo to dlouhou a trnitou cestu, pro kterou bylo třeba vydržet a vůli k diskuzi.

Osobní rozpoložení nikoho nezajímalo. Také na ně nemohl být brán zřetel, protože by nás nikam neposunulo.

„Vysvětlovací kampaň“

V roce 1966 byla v Rakousku založena společnost pro plánování jaderných elektráren, již v roce 1967 se k plánu objevili první varovné hlasy. Aktivitám obou stran, provozovatelů i odpůrců, se tenkrát nevěnovala vůbec žádná pozornost. Od roku 1971 docházelo ve Švýcarsku a ve Vorarlbersku k velkým akcím proti stavbě jaderné elektrárny v Rütli, a ačkoli tam v roce 1974 demonstrovalo deset tisíc osob, mnoho lidí ve Vídni to nezajímalo.

Zajímavým způsobem (jako Hornorakušanka mám na mysli typickým způsobem) se odpor spustil ve větším měřítku teprve při plánování jaderné elektrárny v St. Pantaleonu (to sice leží v Dolním Rakousku, zvlášť dotčena byla ale hornorakouská města Enns a Linz).

Die Situation an diesem Abend in der Burggasse war typisch für die Zusammensetzung der Anti-AKW-Bewegung. Viele, viele Menschen aus verfeindeten politischen Lagern unterschiedlicher sozialer Herkunft, unterschiedlichen Alters und aus vielen Regionen beteiligten sich aus verschiedensten Motivationen an diesem Kampf gegen die Nutzung der Atomenergie.

Der einmalige Erfolg der Bewegung lag darin, dass zuletzt alle ein gemeinsames Ziel hatten: die Volksabstimmung zu gewinnen. Aber bis diese Gemeinsamkeit zustande kam, war es ein langer und steiniger Weg, auf dem es Durchhaltevermögen und Diskussionsbereitschaft brauchte. Persönliche Befindlichkeiten waren nicht gefragt. Sie konnten auch nicht berücksichtigt werden, weil sie uns nicht weitergebracht hätten.

„Aufklärungskampagne“

1966 wurde in Österreich eine Planungsgesellschaft für Kernkraftwerke gegründet, bereits 1967 traten die ersten Warner auf den Plan. Die Aktivitäten beider Seiten, der Betreiber und der Gegner, blieben damals weitgehend unbeachtet. Ab 1971 gab es in der Schweiz und in Vorarlberg große Aktionen gegen den Bau des AKW Rütli und obwohl dort 1974 zehntausend Personen demonstrierten, tangierte das wenige Menschen in Wien.

Interessanterweise (als Oberösterreicherin meine ich typischerweise) ging der Widerstand in weiterem Ausmaß erst mit der Planung für das AKW in St. Pantaleon los (das liegt zwar in Niederösterreich, betraf aber die oberösterreichischen Städte Enns und Linz besonders).

To souviselo také s tím, že se Kreiskyho vláda cítila povinná, ozřejmit lidem i stinné stránky využívání jaderné energie, a to „vysvětlovací kampaní“.

Při těchto diskusních akcích lhali provozovatelé tak, jak nejlépe uměli, a byli pravidelně odhaleni. Od jedné akce k druhé se pochybnosti v posluchačstvu zvětšovaly a kampaň se zvrhla v opak.

K tomuto úspěchu docházelo díky vědcům, kteří měli odvahu, říkat pravdu otevřeně: Konrad Lorenz, Robert Jungk, Bernd Lötsch a Peter Weish.

Existovalo kromě toho i mnoho nejmenovaných. Vědci v Německu a ve Švýcarsku dělali dobrou práci v podobě základního výzkumu.

Informační tok přes hranice fungoval znamenitě i v následujících letech.

Boj proti využívání jaderné energie přesahoval vždy hranice, bez mezinárodní spolupráce by nemohl být úspěšný.

Iniciativa rakouských odpůrců proti jaderným elektrárnám – snaha o sjednocení

Nastoupila jsem doprostřed této kampaně. Nejprve jsem musela doplnit své znalosti. Další krok byla agitace na ulici. Na začátku to chtělo překonání nějakých zábran, musela jsem se postavit na veřejné místo a s kolemjdoucími se dávat do řeči.

Při rozdávání letáků jsme byli také hloupě oslovováni, často i zle, a trvalo nějakou dobu, než jsem to zvládla.

Das hing auch damit zusammen, dass sich die Regierung Kreisky bemühtigt fühlte, mit einer „Aufklärungskampagne“ den Menschen die Segnungen der Nutzung der Kernenergie nahezubringen.

In diesen Diskussionsveranstaltungen logen die Betreiber so gut sie konnten und wurden regelmäßig aufgedeckt. Von Veranstaltung zu Veranstaltung wurden die Zweifel in der Zuhörerschaft größer und die Kampagne ins Gegenteil verkehrt. Dieser Erfolg war den Wissenschaftlern zu danken, die den Mut hatten, öffentlich die Wahrheit zu sagen: Konrad Lorenz, Robert Jungk, Bernd Lötsch und Peter Weish.

Es gab darüber hinaus noch viele Ungenannte. Wissenschaftler in Deutschland und in der Schweiz leisteten wertvolle Grundlagenarbeit. Der Informationsfluss über die Grenzen funktionierte auch in den kommenden Jahren hervorragend. Der Kampf gegen die Nutzung der Kernenergie war immer ein grenzüberschreitender, er hätte ohne internationale Zusammenarbeit nicht erfolgreich sein können.

Initiative Österreichischer Atomkraftwerksgegner – die Bemühung einer Vereinigung

Ich stieg also mitten in diese Kampagne ein. Zunächst musste ich meinen Wissensstand aufholen. Der nächste Schritt war die Agitation auf der Straße. Am Anfang kostete es einige Überwindung, mich öffentlich hinzustellen und die Vorbegehenden anzusprechen. Beim Flugblätterverteilen wurde man auch immer blöd angeredet, meist auch böse, und es dauerte einige Zeit, bis ich gut damit umgehen konnte.

V květnu 1976 se nejrůznější skupiny rozhodly, vytvořit společnou platformu, která se pak nazývala Iniciativa rakouských odpůrců jaderných elektráren (IÖAG).

Jejím cílem tehdy bylo, založit co nejvíce nových skupin v celém Rakousku, aby mohli být zapojeni i lidé, kteří nebyli studenty a ani nebyli organizovaní.

Jednoho dne jsem spolu s Güntherem Pfaffenwimmerem navrhla vytvořit skupinu také pro matky.

On se při jedné informační akci seznámil s jednou ženou z regionu Weinviertel, se kterou jsem to společně měla zkusit.

Tímto způsobem jsem se v rámci konference IÖAG dne 16. dubna 1977 v Tullnu seznámila s Henriettou Jurassovich.

V sále se zběsile hádali zastupující jednotlivých skupin, zatímco my jsme se v předsálí okukovali a hovořili o tom, jak bychom s tím měly začít.

Mezitím ze sálu stále hrnuli plačící nebo hubující lidé.

Už jsme nevěřili, že z celorakouské spolupráce skupin by mohlo něco být. To v nás posílilo úmysl, založit vlastní skupinu.

Hnutí proti jaderným elektrárnám si od počátku neslo v sobě nejhorší protiklady.

První „bojovníci“ proti jaderné elektrárně Zwentendorf pocházeli ze „Svazu pro zdraví národa“. Jak už název napovídá, mělo toto sdružení své kořeny úplně napravo politického spektra.

K tomu se řadil „Světový svaz na ochranu života“. Na druhé, temně rudé straně, stály různé studentské skupiny. Tam byli

Im Mai 1976 hatten sich die verschiedensten Gruppen entschlossen, eine gemeinsame Plattform zu gründen, die sich dann Initiative Österreichischer Atomkraftwerksgegner – kurz IÖAG – nannte. Ziel der IÖAG zu der Zeit war, möglichst viele neue Gruppen in ganz Österreich zu gründen, um auch nicht studentische und nicht organisierte Menschen zu erreichen.

Eines Tages machte ich mit Günther Pfaffenwimmer den Vorschlag, eine Gruppe für Mütter aufzuziehen. Er hatte bei einer Informationsveranstaltung eine Frau aus dem Weinviertel kennen gelernt, mit der ich das gemeinsam versuchen sollte.

So lernte ich im Rahmen der IÖAG-Konferenz am 16. April 1977 in Tulln Henriette Jurassovich kennen.

Drinne im Saal stritten die VertreterInnen der einzelnen Gruppen wie verrückt, während wir uns in der Vorhalle beäugten und darüber sprachen, wie wir es anpacken könnten.

Dazwischen stürzten immer wieder weinende oder schimpfende Menschen aus dem Saal. Wir glaubten nicht mehr, dass aus einer österreichweiten Zusammenarbeit der Gruppen etwas werden könnte. Das bestärkte uns beide in der Absicht, eine eigene Gruppe aufzubauen.

Die Bewegung gegen AKWs trug von Anfang an die ärgsten Widersprüche in sich. Die ersten „Kämpfer“ gegen das AKW Zwentendorf kamen aus dem „Bund für Volksgesundheit“. Wie der Name schon ausdrückt, hatte dieser Verein seine Wurzeln im ganz rechten politischen Spektrum.

Daran reihte sich der „Weltbund zum Schutz des Lebens“. Auf der anderen, der tiefroten Seite der politischen Farbenlehre, standen

soudruzi z „Komunistického svazu“ – KB. Tento ale nesmí být zaměňován s komunistickou stranou Rakouska, která logicky – mějme na mysli třeba jen Černobyl – vždy zastávala využití jaderné energie a dne 5. listopadu vyzvala hlasovat s „kritickým ANO“.

KB byla marxisticko-leninistická organizace maoistického ražení, organizovaná v podobě buněk a povinná zachovávat věrnost stranické linii co nejpřísněji.

Členové KB pohrdali členy komunistické strany Rakouska, že jsou revizionisti a stalinisti. Kromě toho existovala „Skupina revolučních marxistů“ GRM, to byli trockisté.

Mezi těmito extrémny napravo i nalevo byly ještě občanské iniciativy z Linze, Ennsu, Salcburku, Štýrského Hradce, Vorarlberska, Innsbrucku atd. a nově vzniklá pracovní skupina „Waldviertel“. Ta bojovala proti konečnému úložišti vyhořelého paliva, jehož zřízení tam bylo plánované.

A k tomu existovali ještě individualisté. Ti byli často velmi extrémní povahy. Jedna z nejznámějších byla Elisabeth Schmitz, předsedkyně organizace „Pomoc rakouským ženám při katastrofě“.

Chodila na demonstrace často s dětskou rakvičkou na rameni – byla samozřejmě prázdná.

KB zaujímal v hnutí zvláštní úlohu, o které se zmíním ještě podrobněji. V Tullnu mi dosud úplně nedocházelo, co se tam při politických zákopových válkách dělalo.

Matky proti jaderným elektrárnám

Henrietta a já jsme ihned začaly hledat

verschiedene Studentengruppen. Da waren die Genossen aus dem „Kommunistischen Bund“ – KB. Dieser darf nicht verwechselt werden mit der KPÖ, der kommunistischen Partei Österreichs, die logischerweise – man denke nur an Tschernobyl – immer für die Nutzung der Kernenergie eintrat und am 5. November aufrief, mit einem „kritischen Ja“ zu stimmen.

Der KB war eine marxistisch-leninistische Organisation maoistischer Prägung, in Zellen organisiert und zu strengster Linientreue verpflichtet.

Die KBler verachteten die KPÖler als Revisionisten und Stalinisten. Daneben gab es noch die „Gruppe revolutionärer Marxisten“ – GRM, das waren Trotzlisten.

Zwischen diesen Extremen von rechts und links gab es die Bürgerinitiativen aus Linz, Enns, Salzburg, Graz, Vorarlberg, Innsbruck usw. und einen neu gegründeten „Arbeitskreis Waldviertel“. Der kämpfte gegen das dort geplante Endlager für Atommüll.

Und dazu gab es noch die Einzelkämpfer. Die waren oft sehr extreme Naturen. Eine der bekanntesten war Elisabeth Schmitz, die Vorsitzende der „Katastrophenhilfe österreichischer Frauen“. Sie ging meist mit einem Kindersarg auf den Schultern – er war natürlich leer – zu den Demonstrationen.

Der KB nahm in der Bewegung eine Sonderrolle ein, auf die ich noch eingehen werde. In Tulln bekam ich noch nicht wirklich mit, was sich da an politischen Grabenkämpfen tat.

Mütter gegen Atomkraftwerke

Henriette und ich begannen sofort Frauen zu

ženy, které s námi chtěly spolupracovat.

A našly jsme je i mezi přítelkyněmi a známými a při akcích pořádaných pro matky a děti, které tenkrát budily velkou pozornost (byly „in“) – na podporu kreativity a rozvoje osobnosti dětí.

Při velké hvězdicové jízdě do Zwentendorfu 12. června 1977 jsme už vystupovali jako samostatná skupina. Ujaly jsme se opatrování dětí.

Abychom těm malým ušetřili namáhavý pochod při velkém vedru k jaderné elektrárně, měly jsme v parku v Tullnu připravené cihly Ytong k oklepání, velké role papíru a barvy na malování.

Dne 14. července navštívila delegace matek spolkového kancléře Kreiskyho. Ten očekával dvě až tři ženy.

Já jsem tam tenkrát nemohla být, ale Henrietta mi později vyprávěla, že při přepadové akci se asi dvacet žen s dětmi vřítilo kolem vrátných spolkového kancléřství do Kreiskyho kanceláře a konfrontovaly ho s našimi požadavky.

Kreisky se měl rozzuřit kvůli způsobu, kterým vnikly ženy do jeho kanceláře. Nejvíce ho rozzlobilo, že jedna z žen měla dřeváky, které na parketách hlučně „klapaly“.

Myslím, že vztekání bylo pro něj také úhybným manévrem vůči našim požadavkům. Dnes by vůbec nebylo možno vniknout spontánně do spolkového kancléřství.

Ve Vorarlberku se v této době též vytvořila skupina matek. V srpnu držely tyto ženy před úřadem spolkového kancléře několik dní hladovku. Jakkoli velkolepé bylo jejich nasazení, chtěla bych však poznamenat, že nepovažuji tento způsob za vhodný pro to,

suchen, die mit uns arbeiten wollten.

Und wir fanden sie auch unter Freundinnen und Bekannten und bei Mütter-Kinder-Veranstaltungen, die damals sehr „in“ waren - zur Förderung der Kreativität und Persönlichkeitsentwicklung der Kinder.

Bei der großen Sternfahrt nach Zwentendorf am 12. Juni 1977 traten wir schon als selbständige Gruppe auf. Wir übernahmen die Kinderbetreuung. Um den Kleinen die Strapazen eines Marsches bei großer Hitze zum AKW zu ersparen, hatten wir in einem Park in Tulln Ytong-Ziegel zum Behauen, große Papierrollen und Farben zum Malen hergerichtet.

Am 4. Juli sprach eine Delegation der Mütter bei Bundeskanzler Kreisky vor. Kreisky erwartete zwei bis drei Frauen. Ich konnte damals nicht dabei sein, aber Henriette erzählte mir später, dass in einer Überraschungsaktion ungefähr zwanzig Frauen mit Kindern an den Türstehern des Bundeskanzleramtes vorbei in Kreiskys Büro stürzten und ihn mit unseren Forderungen konfrontierten.

Kreisky soll über die Art, wie die Frauen in sein Büro eindringen, wütend gewesen sein. Am meisten ärgerte ihn, dass eine der Frauen Holzpantinen trug, die auf dem Parkett laut „kleschten“.

Ich denke, dass der Wutausbruch für ihn auch ein Ausweichmanöver auf unsere Forderungen war. Heute wäre es unmöglich, spontan ins Bundeskanzleramt zu gelangen.

In Vorarlberg hatte sich zu der Zeit auch eine Müttergruppe gebildet. Im August hielten diese Frauen vor dem Bundeskanzleramt tagelang einen Hungerstreik. So großartig ihr Einsatz war, möchte ich doch anmerken, dass ich diese

aby se politicky něco prosadilo. Nakonec je sebepoškozování příliš velké a úspěch minimální.

Na celorakouské konferenci delegátů 1. října v Linci jsem byla zvolena do „Celorakouského koordinačního výboru“, krátce nazývaném GÖK (Hnutí mělo slabost pro složená slova.).

Tenkrát jsem byla přesvědčena, že volba bylo uznání mé dobré práce. Brzy se ukázalo, že jsem byla jednomyslně zvolena proto, že oba tábory, jak pravicový, tak i levicový, doufaly, že se dám manipulovat.

Já jsem se ale vždy rozhodla pro to, co jsem považovala za správné a přeci jsem zůstala po každé volbě v GÖK, až do lidového hlasování.

V den státního svátku před parlamentem

Na jedné fotografii jsem vidět, jak stojím před parlamentem a mám proslov, to bylo 26. října 1977. Jako členka GÖK jsem tam směla promluvit, poprvé v tak velkém veřejném shromáždění.

Byla jsem tak nervózní, že mi Winfried Fessler z Innsbrucku, který stál vedle mě, musel podepřít loket, aby se moje ruka, ve které jsem držela papír, tak netřásla. Později jsem si na takové situace zvykla a už to šlo bez pomoci.

Jenom žádné dluhy

Druhá Vídeňka v GÖK, která nepřišla z žádného politického tábora, byla Helga Lorenz. Zavedla nás do tiskárny Neuf, která se měla stát pro nás nepostradatelná, a spravovala finance. Všechny akce byly

Maßnahme nicht für geeignet halte, um politisch etwas durchzusetzen. Letztlich ist die Selbstbeschädigung zu groß und der Erfolg zu gering.

Auf der Gesamtösterreichischen Delegiertenkonferenz am 1. Oktober in Linz wurde ich in den „Gesamtösterreichischen Koordinationsausschuss“, kurz GÖK genannt, gewählt (Die Bewegung hatte ein Faible für zusammengesetzte Wörter.).

Damals war ich überzeugt, dass die Wahl eine Anerkennung meiner guten Arbeit sei. Bald merkte ich, dass ich deshalb einstimmig gewählt wurde, weil sowohl das rechte, als auch das linke Lager hoffte, mich manipulieren zu können. Ich entschied mich aber immer für das, was ich für richtig hielt, und blieb doch nach jeder Wahl im GÖK, bis zur Volksabstimmung.

Am Nationalfeiertag vor dem Parlament

Auf einem Foto bin ich bei einer Rede vor dem Parlament zu sehen, das war am 26. Oktober 1977. Als GÖK-Mitglied durfte ich dort reden, zum ersten Mal in so großer Öffentlichkeit.

Ich war so aufgeregt, dass mir Winfried Fessler aus Innsbruck, der neben mir stand, den Ellbogen halten musste, damit meine Hand mit dem Zettel nicht so zitterte. Später gewöhnte ich mich an solche Situationen und es ging ohne Hilfe.

Nur keine Schulden

Die zweite Wiener Frau im GÖK, die aus keinem Lager kam, war Helga Lorenz. Sie brachte uns in die Druckerei Neuf, die für uns unentbehrlich werden sollte und sie verwaltete

financovány z vlastních prostředků. Každý aktivista, žena nebo muž, musel podle vlastních možností zaplatit měsíční příspěvky. Kromě toho se na stáncích prodávaly samolepky, nálepky, brožury, tašky atd.

Velká zásluha Helgy byla, že až trapně a s největší přesností vyúčtovala každý groš a tvrdě dbala toho, aby IÖAG nenasekala žádné dluhy. To bylo zárukou naší nezávislosti.

Potřebovali jsme přirozeně velké množství informačního materiálu. Letáky jednotlivých skupin byly vyrobeny ručně, to znamenalo matrice naklepat na stroji a pak obtáhnout na rozmnožovacím stroji bez elektrického pohonu, většinou ručně klikou, často pozdě večer, kdy všichni měli čas.

(Mladší si asi vůbec neumějí představit, že existovala doba bez počítačů a kopírek, resp. že tyto nástroje byly málokde a byly drahé.)

Tímto způsobem byl vyroben i oběžník GÖK, to byl protokol ze schůzí, který byl přibližně jednou za čtrnáct dní rozepisován všem skupinám, Letáky IÖAG a plakáty tiskl často Remaprint, později zpravidla tiskárna Neuf.

Tam jsme ušetřili mnoho výdajů, protože autorem olovené sazby tiskáren byl často Herbert Kohout, který za to nebyl placený.

Bez něj by bývalo obtížné vyrobit tolik tiskovin. Až do června 1978 bylo např. v úvodu zmíněné brožury vytištěno 47.000 kusů v asi šesti vylepšovaných vydáních.

Vlastní noviny

Tyto podmínky umožňovaly, že v prosinci roku 1977 mohlo vyjít první číslo našich novin: „INICIATIVNĚ proti atomovým

die Finanzen. Alle Aktionen wurden aus Eigenmitteln finanziert. Jede/r Aktivist/in musste je nach Vermögen monatliche Beiträge zahlen. Darüber hinaus wurden an den Ständen Sticker, Kleber, Broschüren, Taschen etc. verkauft. Helgas großer Verdienst war, dass sie penibel und mit äußerster Akribie jeden Groschen abrechnete und eisern darauf achtete, dass die IÖAG keine Schulden machte. Das bewahrte unsere Unabhängigkeit.

Wir brauchten natürlich sehr viel Informationsmaterial. Die Flugblätter der Gruppen wurden in Handarbeit hergestellt, das hieß Matrizen auf der Schreibmaschine tippen und dann auf der Matrizenmaschine abziehen, meist nicht elektrisch, sondern durch Kurbeln, oft spät am Abend, wenn alle Zeit hatten (Jüngere können sich wahrscheinlich gar nicht vorstellen, dass es eine Zeit ohne Computer und Kopierer gegeben hat, bzw. dass diese Geräte selten und teuer waren.).

Auf diese Art wurde auch der Rundbrief des GÖK hergestellt, das war das Protokoll der Sitzungen, der etwa vierzehntägig an alle Gruppen verschickt wurde. Flugblätter der IÖAG und Plakate druckte oft Remaprint, später in der Regel die Druckerei Neuf. Dort sparten wir viele Kosten, weil der Bleisatz der Druckwerke oft von Herbert Kohout gemacht wurde, der dafür nicht bezahlt wurde. Ohne ihn wäre es schwierig gewesen, so viel Material herzustellen. Bis Juni 1978 wurden z.B. von der eingangs erwähnten Broschüre in etwa sechs verbesserten Auflagen 47.000 Stück gedruckt.

Eine eigene Zeitung

Diese Bedingungen ermöglichten, dass im Dezember 1977 die erste Nummer unserer

elektrárnám“, pod heslem „Kde se nepravda vydává za pravdou, stává se odpor povinností“.

Vydávání novin byl důležitým krokem pro úspěch hnutí, protože takto mohly být aktivistům a sympatizantům lépe předávány informace a podněty pro všechny akce.

Toni Weish a já jsme vydávali noviny pod názvem „INICIATIVNĚ za demokracii, životní prostředí a mír“ ještě do 90. let.

Myšlenka založit noviny přišla z tábora levičáků. Kdo píše o IÖAG, musí se také zmínit o roli KB.

Když jsem poprvé přišla do Burggasse, dávno jsem už univerzitu opustila.

Neměla jsem vůbec tušení a také žádný zájem na tom, co se mezitím ve studentském prostředí dělo z hlediska ideologie.

Rychle jsme ale pochopila, že někteří aktivisti resp. delegáti byli vždy lépe připraveni a urputně se pokoušeli vnutit své názory. To byli především členové KB.

Úloha KB

Čínská lidová republika sice neměla v té době žádný jaderný průmysl, zabránit využívání jaderné energie obecně ale, domnívám se, nebylo v programu KB.

V Evropě měl boj proti jaderným elektrárnám být pro maoisty prostředek, aby poukázali na nezodpovědný postup politiků a majitelů koncernů.

Zeitung erscheinen konnte: „INITIATIV gegen Atomkraftwerke“, unter der Parole „Wo Unrecht zu Recht wird, wird Widerstand zur Pflicht“. Die Herausgabe der Zeitung war ein wichtiger Schritt zum Erfolg der Bewegung, weil so Informationen und Anregungen zu Aktivitäten an alle Aktivisten und Sympathisanten besser verbreitet wurden. Toni Wenisch und ich brachten die Zeitung unter dem Titel „INITIATIV für Demokratie, Umwelt und Frieden“ noch bis in die 1990er Jahre heraus.

Die Idee, eine Zeitung zu gründen, kam aus dem linken Lager. Wer über die IÖAG schreibt, kommt nicht darum herum, auf die Rolle des KB einzugehen. Als ich das erste Mal in die Burggasse kam, war ich schon lange von der Uni weg.

Ich hatte keine Ahnung und auch kein Interesse daran, was im studentischen Umfeld inzwischen ideologisch los war.

Ich bekam aber schnell mit, dass einige Aktivisten bzw. Delegierte immer besser vorbereitet waren und mit Verbissenheit versuchten, ihre Ansichten einzupeitschen. Das waren vor allem die KBler.

Die Rolle des KB

Die Volksrepublik China hatte zwar zu der Zeit keine Kernindustrie, die Verhinderung der Nutzung der Kernenergie im Allgemeinen lag aber, schätze ich, nicht im Programm des KB.

In Europa sollte der Kampf gegen die Atomkraftwerke für die Maoisten ein Vehikel sein, um das unverantwortliche Vorgehen der Politiker und der Konzernherren aufzuzeigen.

Měl uvádět názorně, že tady nemáme žádnou pravou demokracii – žádnou vládu lidu.

Členové KB měli oproti nepolitickým aktivistům vždy tu přednost, že ve své stranické buňce ožehavá témata již prodiskutovali a přicházeli s hotovými koncepty do GÖK.

Kromě toho, pokud jde o agitaci, byli velmi dobře školení a připraveni pro každé nasazení.

Nakonec to ale bylo pro všechny prospěšné, neboť, kdo nechtěl zpustnout na úrovni štafáže, byl nucený se také připravovat a své argumenty důkladně promyslet.

Požadujeme lidové hlasování

Myšlenka požadovat lidové hlasování, přišla, pokud se pamatuji z KB. Stejný požadavek byl brzy vehementně podporován i socialistickou mládeží.

Kdo s ní skutečně přišel dřív, nemohu s určitostí říci. Nesměle se objevila v prosinci 1977, v lednu 1978 pak krátce před konferencí delegátů v GÖK měla být protlačena.

Vím ještě, že mě to šokovalo.

V KB byli toho mínění, že ani Kreisky ani parlament by lidové hlasování neschválili, a že takto získané rozhodnutí pro jadernou elektrárnu by bylo odhaleno jako nedemokratické, a vláda a parlament by byly napadnutelné.

Já jsem si ale byla jista, že Kreisky tento požadavek využije, protože on a jeho strana by se tím zbavili zodpovědnosti

Er sollte deutlich machen, dass wir hier keine echte Demokratie – keine Volksherrschaft – hätten. Die KBler hatten gegenüber den „unpolitischen“ Aktivisten immer den Vorteil, dass sie in ihrer Zelle die anstehenden Themen bereits ausdiskutiert hatten und mit fertigen Konzepten in den GÖK kamen.

Außerdem waren sie agitatorisch sehr gut geschult und zu jedem Einsatz bereit. Letztlich war das aber für alle förderlich, denn, wer nicht zur Staffage verkommen wollte, war gezwungen, sich auch vorzubereiten und seine Argumente gründlich zu überdenken. Die so erzwungenen Diskussionen halfen auch sehr bei Konfrontationen mit Befürwortern der Atomenergie. Es gab immer wieder Phasen, in denen der KB die Bewegung weitertrieb.

Wir fordern eine Volksabstimmung

Die Idee zur Forderung einer Volksabstimmung kam, soviel ich mich erinnere, aus dem KB. Sie wurde sehr bald auch in der Sozialistischen Jugend vehement gefordert. Wer sie tatsächlich zuerst aufbrachte, kann ich nicht mit Bestimmtheit sagen. Vage tauchte sie im Dezember 1977 auf, sollte dann im Jänner 1978, kurz vor der nächsten Delegiertenkonferenz im GÖK, durchgedrückt werden. Ich weiß noch, dass ich darüber entsetzt war.

Im KB waren sie der Meinung, dass weder Kreisky noch das Parlament einer Volksabstimmung zustimmen würden und dass dadurch eine Entscheidung für das AKW als undemokratisch entlarvt und Regierung und Parlament angreifbar werden.

Ich war sicher, dass Kreisky diese Forderung aufgreifen würde, weil er und seine Partei damit die Verantwortung los wären, für oder gegen

rozhodnout pro nebo proti jaderné elektrárně.

A kromě toho jsem si byla jista, že bychom takové hlasování prohráli. Každý týden jsem stála na našem stanovišti v ulici Operngasse a znala dobře „názory lidu“.

Už jsem si toho musela vyslechnout dost.

Převážná většina delegátů se na konferenci 4. února rozhodla pro lidové hlasování. Dne 9. dubna šel demonstrující dav k parlamentu, kde byl tento požadavek veřejně vyřčen.

Dne 9. června požadoval Bruno Kreisky skutečně lidové hlasování a 28. června byl tento požadavek schválen na den 5. listopadu.

To znamenalo: žádné prázdniny, po celé léto pracovat. Jak ukazuje výsledek, nasazení se také vyplatilo.

Založení pracovní skupiny ARGE „NE Zwentendorfu“

Ale ještě jednou zpět k úloze levičáků v IÖAG.

Na začátku roku 1978 se okruh angažovaných spoluprotestujících stále zvětšoval. Nyní se připojily i osobnosti, které hrály roli ve veřejném životě, například v médiích, v socialistické straně, jako univerzitní profesori atd.

Zde je vhodné uvést jména jako Freda Meissner-Blau a prof. Alexander Tollman, který poukazyval na nebezpečí zemětřesení v Zwentendorfu.

Tito lidé nechtěli být uváděni do souvislosti s uskupeními jako KB nebo GRM.

das AKW entscheiden zu müssen.

Und außerdem war ich sicher, dass wir so eine Abstimmung verlieren würden. Ich stand jede Woche an unserem Stand in der Opernpassage und kannte die „Volksmeinung“ gut. Ich hatte mir schon viel anhören müssen.

Die überwiegende Mehrheit der Delegierten entschied sich bei der Konferenz am 4. Februar für die Volksabstimmung. Am 9. April ging eine Demonstration zum Parlament, wo diese Forderung öffentlich erhoben wurde.

Am 9. Juni verlangte Bruno Kreisky tatsächlich eine Volksabstimmung und am 28. Juni wurde sie im Parlament für den 5. November beschlossen.

Das bedeutete: keine Ferien, den ganzen Sommer durcharbeiten. Wie das Ergebnis zeigt, hat sich der Einsatz auch gelohnt.

Die Gründung der ARGE „Nein zu Zwentendorf“

Aber noch einmal zurück zu der Rolle der Linken in der IÖAG. Anfang 1978 war das Spektrum der engagierten Mitstreiter immer breiter geworden. Es waren jetzt auch Persönlichkeiten dabei, die im öffentlichen Leben eine Rolle spielten, etwa in den Medien, in der sozialistischen Partei, als Universitätsprofessoren und so fort.

Hier seien Namen wie Freda Meissner-Blau und Prof. Alexander Tollmann, der die Erdbebengefahr in Zwentendorf aufzeigte, genannt.

Diese Menschen wollten nicht mit Gruppierungen wie dem KB oder der GRM in Verbindung gebracht werden.

V novinách už dlouho probíhala štvance proti odpůrcům jaderných elektráren, byli onálepkováni jako komunisté a teroristé.

Pouze noviny „Kronen Zeitung“ se v roce 1978 přiklonily k odpůrcům, což nám jistě přineslo mnoho hlasů.

K tomu ještě přistoupilo, že IÖAG se snažila v boji proti uvedení do provozu Zwentendorfu naléhat na zodpovědné politiky a s úspěchem je poštvat proti sobě – SPÖ proti ÖVP a naopak.

Velmi bylo útočeno na ÖGB pod vedením Benyi, který byl s hospodářským svazem (Wirtschaftsbund) pod vedením Sallinger a Sjednoceným průmyslem (Industriellenvereinigung) v jedné frontě s nejsilnějšími propagátory jaderných elektráren. Mnohým tyto útoky velmi vadily.

Tak jak nám separace zprvu připadala politováníhodná, bylo v ní i mnoho dobrého. Všichni mohli svobodněji pracovat, neboť centralizace je vždy spojená s omezeními. Oba zastřešující svazy se dobře doplňovaly.

Základna odporu byla v důsledku toho širší a prostředky násobně větší, takže bylo osloveno více lidí. Také několik členů stran ÖVP a SPÖ se nyní odvažovalo prohlásit se za odpůrce jaderných elektráren.

Konec manipulace

Práce byla namáhavá, často frustrující – nikdo nevěděl, jak by to dopadlo.

Ale často byla i velká legrace a zažili jsme i pravé hvězdné okamžiky. O jednom takovém Vám ještě na závěr povím.

Kreisky pozval vynálezce vodíkové pumy, Edwarda Tellera, v červnu 1978 do Vídně.

In den Zeitungen lief schon lange eine Hetze gegen die AKW-Gegner, sie wurden als Kommunisten und Terroristen verunglimpft. Nur die „Kronen Zeitung“ wechselte 1978 die Fronten zu den Gegnern, was uns sicher viele Stimmen gebracht hat.

Dazu kam, dass die IÖAG trachtete, im Kampf gegen die Inbetriebnahme Zwentendorfs die verantwortlichen Politiker unter Druck zu setzen und sie auch mit Erfolg gegeneinander ausspielte – SPÖ gegen ÖVP und umgekehrt.

Heftig wurde der ÖGB unter Benya, der sich mit dem Wirtschaftsbund unter Sallinger und der Industriellenvereinigung in einer Front mit den stärksten Befürwortern des AKW befand, attackiert. Manchen waren diese Angriffe zuviel.

So bedauerlich wir die Trennung zuerst fanden, so viel Gutes hatte sie auch. Alle konnten freier arbeiten, denn Zentralisierung bringt immer Einschränkungen. Die zwei Dachverbände ergänzten sich gut.

Die Basis des Widerstandes wurde dadurch breiter und die Mittel vielfältiger, so dass mehr Menschen angesprochen wurden. Auch einzelne Parteimitglieder aus ÖVP und SPÖ wagten es nun, sich als AKW-Gegner zu deklarieren.

Ausgetrickst

Die Arbeit war anstrengend, oft frustrierend – niemand wusste, wie es ausgehen würde. Aber oft hatten wir es auch sehr lustig und es gab echte Sternstunden. Von so einer erzähle ich jetzt noch zum Abschluss.

Kreisky hatte den Erfinder der Wasserstoffbombe, Edward Teller, für Juni

Teller měl veřejnosti vysvětlit přednosti „mírového využití“ jaderné energie.

Na 13. června byla oznámena akce na univerzitě ve Vídni, které se směli zúčastnit pouze osobně pozvaní hosté

Pořadatelé se dopustili velké chyby, natiskli pozvánky v tehdy obvyklé sazbě písma a na papíře běžné kvality. Jak již zmíněno, existovala tiskárna Neuf.

Když nám jedna pozvánka byla přihrána, dotiskli jsme jich 150 kusů a rozdali je „kvalifikovaným“ osobám.

To znamenalo, že tyto osoby musely být pro policii neznámé, musely mít oblek nebo alespoň slušné sako, resp. šaty, a pokud se jednalo o muže, nesměli mít dlouhé vlasy.

Alespoň deset z těchto vyvolených mělo tak být dost spolehlivých a odvážných, aby zabránili počtě a projevu Tellera ve slavnostní síni – samozřejmě nenásilně – a přitom strhnout všechny ostatní.

Před univerzitou jsme přihlásili protestní akci, kterou nám policie nechtěla povolit.

Už dlouho jsme měli dojem, že jsou mezi námi informanti státní bezpečnosti, a proto byly brisantní věci projednávány pouze v malém okruhu. Akce „Teller“ ale byla logicky známá širší veřejnosti.

A skutečně byla celá akce téhož dne odřeknuta.

Jsem si jista, že Kreisky nechtěl žádný střet, a už vůbec ne před tak prominentním hostem.

Měli jsme nepředstavitelnou radost, že jsme panu Tellerovi, jehož vodíková puma

1978 nach Wien eingeladen. Teller sollte der Öffentlichkeit die Vorteile der „friedlichen Nutzung“ der Kernenergie nahebringen. Für den 13. Juni war eine Veranstaltung an der Universität angesagt, an der nur persönlich geladene Gäste teilnehmen durften.

Die Veranstalter begingen den großen Fehler, die Einladungen in dem damals üblichen Schriftsatz und einer gängigen Papierqualität zu drucken. Wie schon erwähnt, gab es ja die Druckerei Neuf. Nachdem uns eine Originaleinladung zugespielt wurde, druckten wir davon hundertfünfzig Stück nach und verteilten sie an „qualifizierte“ Personen. Das hieß, die Personen mussten der Polizei unbekannt sein, über einen Anzug oder zumindest ein passables Sakko bzw. Kleid verfügten, und falls männlich, nicht lange Haare haben.

Mindestens zehn von diesen Auserwählten sollten so verlässlich und mutig genug sein, eine Ehrung und eine Rede Tellers im Festsaal zu verhindern – selbstverständlich gewaltfrei – und dabei alle anderen mitreißen. Vor der Universität meldeten wir eine Protestveranstaltung an, die uns die Polizei nicht bewilligen wollte.

Wir dachten schon lange, dass es unter uns eventuell Zuträger der Staatspolizei gäbe, deshalb wurden wirklich brisante Sachen nur im kleinen Kreis besprochen. Die Teller-Aktion wurde aber notgedrungen breiter bekannt. Und tatsächlich wurde die ganze Veranstaltung am selben Tag abgesagt.

Ich bin sicher, dass Kreisky keinen Zusammenstoß wollte, schon gar nicht vor einem so prominenten Gast. Wir freuten uns wahnsinnig, Herrn Teller, dessen Wasserstoffbombe nicht wirklich zu den

nepatří ve skutečnosti k vynálezům, které by lidstvo posunuly, vystoupení zmařili.

Erfindungen zählt, die die Menschheit weiterbrachten, den Auftritt vermässelt zu haben.

O autorce: Elisabeth Schwarz

Narozena v roce 1939 v Linci. Studium germanistiky a dějin umění ve Vídni. Od roku 1976 je v Hnutí proti atomovým elektrárnám, od roku 1977 v Iniciativě rakouských odpůrců atomových elektráren členkou celostátního rakouského koordinačního výboru GÖK. Spolupráce na časopise „INITIATIV gegen Atomkraftwerke“ (Iniciativně proti atomovým elektrárnám), později spolupráce s redakcí Toniho Wenische tohoto časopisu až do roku 1991. V roce 1984 spolupráce na „Salcburském programu požadavků na záchranu lesa“ a boj proti dunajské vodní elektrárně v Hainburgu. Roku 1985 spoluzakladatelka „Rakouského spotřebitelského svazu“, spoluvydavatelka letáků „Denk vorm Kauf“ (Mysli před nákupem). Předsedkyně spolku „Anti Atom International“ od založení roku 1986 do roku 1990. Roku 1987 v zemském výboru strany „Grüne Alternative“ (Zelená alternativa) Vídeň. Od roku 1994 omezení všech aktivit v oblasti životního prostředí.

Zur Autorin: Elisabeth Schwarz

Geboren 1939 in Linz. Studium der Germanistik und Kunstgeschichte in Wien. Ab 1976 in der Anti-AKW-Bewegung, ab 1977 im GÖK der IÖAG. Mitarbeit an der Zeitschrift „INITIATIV gegen Atomkraftwerke“, später zusammen mit Toni Wenisch Redakteurin dieser Zeitschrift bis 1991. 1984 Mitarbeit am „Salzburger Forderungsprogramm zur Rettung des Waldes“ und Kampf gegen das Donaukraftwerk Hainburg.

1985 Mitbegründerin des „Österreichischen Verbraucherverbandes“, Mitherausgabe der Flugschriften „Denk vorm Kauf“. Obfrau des Vereins „Anti Atom International“ (AAI) von der Gründung 1986 bis 1990. 1987 im Landesvorstand der Grünen Alternative Wien. Ab 1994 Rückzug aus allen Umweltaktivitäten.

Překlad:
Helga Grimmová, Hana Jílková

Úprava:
Helga Grimmová, Bernhard Riepl